

difference between the variables that influence the success of men and women was analyzed, with the result that for the interviewed amount of people only slight variations between these factors could be found. Proposals have been formulated to increase the level of success of people's activities.

Keywords: success, professional activity, aspiration level, personal anxiety, work experience, individual psychological characteristics.

УДК 159.922.8:165.194

В.В. Герасименко

ORCID ID: 0000-0002-3994-1823

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОЯВУ КОГНІТИВНИХ СТИЛІВ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

В.В. Герасименко. Наукові підходи до вивчення проблеми прояву когнітивних стилів у юнацькому віці. Вивчення психологічної організації окремого індивіда містить в собі й вивчення когнітивних стилів особистості, що дає змогу зрозуміти її позиції у прийнятті правильних рішень у різних умовах. Юнацький вік пов'язаний з остаточним становленням когнітивного стилю як способом організації інтелектуальної діяльності та формуванням світогляду, передумовами якого є когнітивні та особистісні складові, що являють собою узгоджену цілісну систему переконань про світ, а також усвідомлення свого життя як цілісного процесу зі своїм напрямком та певною метою.

Стаття присвячена розгляду основних наукових підходів до проблеми когнітивних стилів у юнацькому віці. Розглянуті дослідження, які проводилися різними вченими задля вияву закономірностей становлення та змін когнітивних стилів саме в цьому віці, а також їх причини та фактори, що мають найбільший вплив на них. Розкрито зміст генетичного дослідження таких когнітивних стилів як полезалежність та полenezалежність, проведено порівняльний аналіз щодо когнітивних стилів у молодшому шкільному віці, підлітковому, юнацькому та похилому віці. Акцентовано зв'язок властивостей поведінкового стилю з особливостями функціонування центральної нервової системи та з успішністю у навчанні в осіб юнацького віку. Виявлено, що імпульсивні люди у порівнянні з рефлексивними допускають більше помилок при виконанні завдання, але відзначаються більшою швидкістю. Проаналізовані вікові зрушення стилів імпульсивність – рефлексивність у різні періоди онтогенезу людини. Розглянуто дослідження когнітивних стилів юнацького віку у процесі навчальної та професійної діяльності у осіб з різними видами латеральної організації, а також взаємозв'язок між емпатією, стереотипами та когнітивним стилем. Визначені напрямки подальших перспектив дослідження психологічних особливостей когнітивних стилів у майбутніх вчителів математики.

Ключові слова: когнітивний стиль, полезалежність, полenezалежність, імпульсивність, рефлексивність, ригідність – гнучкість пізнавального контролю, юнацький вік.

В.В. Герасименко. Научные подходы к изучению проблемы проявления когнитивных стилей в юношеском возрасте. Изучение психологичес-

кой організації окремого індивіда містить в собі і вивчення когнітивних стилів особистості, що дає можливість зрозуміти її позиції в час прийняття правильних рішень. Юношеский вік – період остаточного становлення когнітивного стилю як способу організації інтелектуальної діяльності і формування світогляду, передумови якого є когнітивні і особистісні складові, що представляють собою узгоджену цілісну систему переконань про світ, а також усвідомлення свого життя як цілісного процесу.

Стаття присвячена вивченню основних наукових підходів проблеми проявлення когнітивних стилів в юнацькому віці. Розглянуті дослідження, які проводилися вченими для виявлення закономірностей становлення і змін когнітивних стилів в юнацькому віці, причини і фактори, які найбільше впливають на них. Розкрито зміст генетичного дослідження таких когнітивних стилів як незалежність і самостійність, проведено порівняльний аналіз особливостей когнітивних стилів в молодшій школі, підлітковому, юнацькому і старшому віці. Підкреслюється зв'язок стилю поведінки з особливостями функціонування центральної нервової системи і з успішністю в юнацькому віці. Встановлено, що імпульсивні люди, порівняно з рефлексивними, допускають більше помилок при виконанні завдань, ніж відрізняються більшою швидкістю. Проаналізовані різні періоди онтогенезу. Розглянуті дослідження когнітивних стилів юнацького віку в процесі навчання і професійної діяльності у осіб з різними типами організації, а також зв'язок між емпатією, стереотипами і когнітивним стилем. Визначено напрямки подальшого дослідження психологічних особливостей когнітивних стилів у майбутніх вчителів математики.

Ключові слова: когнітивний стиль, незалежність, самостійність, імпульсивність, рефлексивність, гнучкість – гнучкість когнітивного контролю, юнацький вік.

Постановка проблеми. Дослідження когнітивного стилю особистості дає змогу зрозуміти її позиції у прийнятті правильних рішень у різних умовах. Адже він є організуючою системою інтелектуальної діяльності кожного окремого індивіда. Розуміння когнітивного стилю як особистісного фактора регуляції пізнання фіксує загальне джерело різних "суб'єктивних задатків в організації процесів сприйняття та мислення". Юнацький вік пов'язаний з остаточним становленням когнітивного стилю як способом організації інтелектуальної діяльності та формуванням світогляду, передумовами якого є когнітивні та особистісні складові, що являють собою узгоджену цілісну систему переконань про світ, а також усвідомлення свого життя як цілісного процесу зі своїм напрямком та певною метою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивні стилі в психології науковці почали розглядати межі психології пізнання та психології особистості. Початок розробки когнітивних стилів пов'язаний з роботами представників аналітичної психології А. Адлера та Г. Олпорта, пізніше його

доповнили представники когнітивного напрямку – Г. Віткін, Р. Гарднер, Дж. Каган, Дж.Кляйн, У.Найсер, Дж. Ройс, Д. Уорделл та багато інших. Традиційно когнітивні стилі вважалися генетично обумовленими та стійкими факторами, тому їх формуванню приділялося недостатньо уваги. У пострадянській психології когнітивним стилям присвячені роботи Є.О. Клімова, В.А. Колга, Г.В. Куценко, В.С. Мерліна, І.М. Палей, А.А. Студенікіна, І.А.Тихомірова, В. О. Толочек, М.О. Холодної та ін.

Когнітивний стиль, пов'язаний з регуляторною сферою особистості, вказує на переважаючий спосіб обробки інформації та систему переваг під час вирішення пізнавальних задач.

Останніми роками у вітчизняній психології інтерес до проблеми когнітивних стилів та їх місця в структурі особистості значно зріс. На основі цього були здійснені дослідження щодо: когнітивних стилів як чинників розвитку пам'яті молодшого школяра О.В. Скориніною [17]; психологічних особливостей читання тексту іноземною мовою студентами з різним когнітивним стилем С.І.Бондар [1]; когнітивно-стильових характеристик у зв'язку з навчальною діяльністю студентів О.Б. Напрасною [12]; впливу когнітивного стилю на спільну учбову діяльність школярів В.В. Федько [19]; когнітивного стилю як чинника процесу розуміння тексту Л.І.Романовською [14]; індивідуальних відмінностей емоційності у співвідношенні з особливостями інтелекту Ю.Г.Черножук [24]; когнітивних стилів як чинників професійного становлення майбутніх психологів Л.Л. Жердецькою [8]; когнітивного стилю як чинника розвитку інтелектуального потенціалу майбутнього практичного психолога О.П. Пісоцьким [13].

Не дивлячись на значну кількість робіт в області дослідження когнітивних стилів, низка питань залишається недостатньо висвітленою та потребує подальшого дослідження. Одним з таких питань є проблема прояву когнітивних стилів у юнацькому віці.

Когнітивні стилі, активно формуючись та функціонуючи вже на ранніх стадіях розвитку, в юнацькому віці набувають особливої гостроти та починають виконувати функцію регуляції поведінки особистості, детермінують творення її особистісних рис. Це такі своєрідні способи сприйняття та переробки інформації, що характеризують індивідуальну специфіку складу інтелекту конкретної людини та відмінні особливості її поведінки.

Метою статті є теоретичний та методологічний аналіз наукових підходів до вивчення проблеми прояву когнітивних стилів у юнацькому віці. Реалізація мети передбачає послідовне виконання таких завдань: проаналізувати наукові підходи до проблеми когнітивних стилів взагалі та виокремити особливості прояву когнітивних стилів у юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У реалізації мети даної статті використано теоретичні методи дослідження: аналіз

наукової психологічної літератури, систематизація та узагальнення теоретичних даних.

Вчення про когнітивні стилі стало розвиватися на межі психології пізнання та психології особистості. Більше того, стильові дослідження з самого початку були пов'язані з завданням пояснити особистість та передбачити її поведінку через вивчення індивідуальних та своєрідних способів організації діяльності процесу пізнання.

М.О. Холодна вказує, що з розвитком дослідження стилю поступово накопичувалися факти, які свідчили про те, що когнітивні стилі почали відносити до однієї з основних характеристик особистості, про що, у свою чергу, свідчить їх тісна взаємодія з біологічними та соціальними факторами [20].

Генетичне дослідження когнітивних стилів, які дуже нечисленні, стосуються в основному таких стильових якостей як імпульсивність та рефлексивність, полезалежість та полenezалежність. При вивченні імпульсивності та рефлексивності не спостерігається ніякого впливу генотипу на їх розвиток. Стосовно полезалежності та полenezалежності – існує думка, що "приблизно 50% міжіндивідуальної мінливості за показниками когнітивної залежності від поля пояснюється генетичною варіативністю. Іншими словами, те, "чим люди відрізняються один від одного за показниками залежно від поля (причина існування популяційного розкиду по цьому когнітивному стилю), приблизно наполовину детермінується тим, наскільки порівнювані індивідуальності генетично відрізняються один від одного (тобто, генетичною варіативністю в популяції). Інша половина "детерміновані середовищними факторами", – вказують О.Л. Григоренко та М.С. Лабуда [5, с.69].

М.С. Єгорова показує, що "генетичні кореляції між інтелектом та поле залежністю і полenezалежністю збільшуються з віком" [7, с. 111].

Г. Клаусом доведено, що "вираженість когнітивних стилів змінюється протягом онтогенетичного розвитку, але залишається напрочуд постійною у кожної конкретної людини, якщо порівнювати її показники з рівнем тієї вікової групи, до якої вона належить" [10, с. 56].

В. Ларсен стверджує, що діти, в основному, полезалежні. Пізніше відбувається зріст полenezалежності, що припадає на підлітковий та юнацький вік, а потім поступово, ближче до похилого віку, знов зростає полезалежність [29].

Г. Віткін після проведення лонгітюдного дослідження, в якому брали участь 30 досліджуваних осіб віком 10, 14, 17 і 24 роки, дійшов висновку, що, хоча у всіх респондентів спостерігався зріст полenezалежності з віком, однак рангове місце кожного індивіда по шкалі поле залежності / полenezалежності, залишається сталим [33].

Так само, при вищому рівні гнучкості пізнавального контролю в юнацькому віці в ході розвитку та життєдіяльності відмічається поступове зміщення на полюс ригідності з високими значеннями ефекту інтерференції в осіб похилого віку [29].

З іншого боку, на думку Г. Віткіна, з віком людина зазнає зростання рефлексивності, при цьому, в похилому віці найбільшою мірою уповільнюється когнітивний темп [33]. Крім того, люди літнього віку використовують більш широкі категорії порівняно з представниками юнацького віку, вказують М. Laurence та А. Aggwood [30].

М.О.Холодна, Н.Б. Маньковський та інші дослідники вивчали міру вираження чотирьох когнітивних стилів, а саме: поле залежність / полenezалежність, імпульсивність / рефлексивність, ригідність / гнучкість пізнавального контролю та вузькість / широта в юнацькому (18-20 років) та похилому (60-75) віці [22]. За результатами дослідження, в похилому віці зростають прояви полenezалежності та ригідності. Водночас, між даними віковими групами відсутня різниця в ступені точності перцептивного сканування і кількості виділених груп при вільному розсортуванні слів [22].

Отже, можна зробити висновок, що в літньому віці спостерігається поєднання двох стратегій розвитку певного стилю:

- регресивна (зростання полenezалежності та ригідності);
- прогресивна (тенденція до зросту рефлексивності, полenezалежності та збереження здатності до категоріального спілкування) [22].

В дослідженні С. Tinajero, М. F. Paramo Cadaveira, S. Rodriguez-Holguin розглядається характер зв'язку властивостей поведінкового стилю з особливостями функціонування центральної нервової системи: деякі дослідники говорять про зв'язок полenezалежного стилю з лівою півкулею (враховуючи його роль в аналітичній активності), інші – з правою (враховуючи перцептивні механізми його стильової якості). Останнім часом наводяться аргументи щодо особливої ролі фронтальної зони мозку в детермінації поле залежного / полenezалежного стилю, якщо брати до уваги їх регулюючі функції [31].

Вважається, що саме в юнацькому віці відбувається остаточне становлення когнітивного стилю особистості, що являє собою стійкий спосіб організації інтелектуальної діяльності. Так, в юнацькому віці прослідковується значне зростання полenezалежності. Воно виявляється через поліпшення перцептивного аналізу, а також покращення успішності в навчанні.

Досліджуючи зв'язок когнітивних стилів з успішністю у навчанні у осіб юнацького віку, О. Григоренко та Р. Стернберг [6], Г. Клаус [10] дійшли висновку, що основні когнітивні стилі, зокрема: полenezалежність та полenezалежність, імпульсивність та рефлексивність, змінюються чи

посилюються під час навчання, в залежності від організації останнього і є характеристиками достатньо мобільними.

Такі типи реакції як імпульсивність / рефлексивність були введені Дж. Каганом для розрізнення індивідуальних особливостей поведінки при розв'язанні завдань. Про імпульсивність іде мова, коли людина відразу, особливо не замислюючись, відповідає на зовнішні подразники, легко віддає перевагу одній гіпотезі, не враховуючи ступінь її правдоподібності, коли людина діє без особливих роздумів і приймає часто необдумані рішення. Рефлексивність же приписують людям, які, перед тим як діяти, внутрішньо обдумують гіпотези, відкидають ті з них, які здаються їм неправдоподібними. Такі особи обдумують усі свої вчинки дуже обережно та зважено. "При розв'язанні різноманітних мисленневих завдань імпульсивні люди допускають більше помилок та виконують завдання набагато швидше, ніж рефлексивні", – М.О. вказує Холодна [21, с. 45-46].

Вимір цієї змінної здійснюється за допомогою тесту, де потрібно встановлювати відповідності. Досліджувана особа має порівняти деяке контурне зображення знайомого вже їй предмета з шістьма схожими малюнками та знайти ідентичне прикладу зображення. Під час дослідження вимірюється латентний час першої відповіді та фіксується кількість помилок при вирішенні завдання.

Оскільки норми для виконання даного тесту відсутні, віднесення досліджуваної особи до того чи іншого типу здійснюється через співставлення його показників з медіанами розподілення латентного часу і частоти допущення помилок для даної вибірки. Той, хто виконує завдання "добре" (тобто допускає мало помилок) та "повідно" (довго обдумує відповідь), відноситься до категорії рефлексивних досліджуваних, і навпаки, "погано" та "швидко" – означає, що людина імпульсивна.

У цьому дослідженні закономірно прослідковуються вікові зрушення: молодші діти в цілому імпульсивніші за старших, а в юнацькому віці рефлексивність досягає найвищої точки. Тобто, протягом дитинства та юності рефлексивність поступово зростає.

В. Frank та К. Kiewга дійшли висновку, що особи з полenezалежним когнітивним стилем зазвичай більш успішні в академічному навчанні, їх конспекти більш детально описують сказане лектором, гарно структуровані та зрозумілі [25].

D. Kolb, вимірюючи інтелектуальні можливості студентів, такі як конкретність / абстрактність мислення, опрацювання інформації діями чи спостереженнями, виділив 4 етапи в навчальній діяльності:

- 1) студент знайомиться з ситуацією, отримує певний досвід;
- 2) студент рефлексивно спостерігає за подіями, що розгортаються;
- 3) відбувається концептуалізація результатів спостереження;

4) здійснюється формування понять, які потім необхідно перевірити в ході експерименту [27; 28].

Дослідження когнітивних стилів юнацького віку в українській психології здійснюється в напрямку вивчення проблеми когнітивного розвитку студентів у процесі професійного навчання А.І. Вороніним [4]; емпатійної детермінації когнітивних стилів міжособистісної взаємодії у юнацькому віці Л.П. Журавльовою та Т.В. Коломієць [9]; взаємозв'язку когнітивно-стильових параметрів та особливостей навчальної діяльності в осіб юнацького віку Г.А. Бушак [2]; когнітивно-стильових особливостей стереотипів соціальної активності в юнацькому віці К.М. Васюк та О.В. Рябініною [3].

А.І. Воронін зробив висновок, що "ретардація, тобто сповільнення когнітивного розвитку студентів у контексті професійного навчання, є найважливішою причиною загострення кризи студентського віку" [4, с. 104].

Л.П. Журавльова та Т.В. Коломієць зазначають, що емпатія є важливою рисою характеру та детермінантою когнітивних стилів юнацького віку. Вони виявили, що у ранньому юнацькому віці взаємозв'язок між емпатією та когнітивним стилем набагато більший порівняно зі зрілим юнацьким віком [9, с. 11].

Г.А. Бушак дійшла висновку, що під час навчальної діяльності у осіб юнацького віку такі когнітивні стилі, як полезалежність / полenezалежність, імпульсивність / рефлексивність мають властивість посилюватися. Тобто, когнітивні стилі є мобільними якостями особистості, що мають здатність змінюватися під впливом правильно організованого навчання [2, с. 86]. Окрім цього, Г.А. Бушак виявила, що особам юнацького віку, а точніше праворуким, властиве виявлення когнітивних диференціацій та раціональні підходи до сприйняття та опрацювання отриманої інформації, а ліворуким (шульгам) притаманні когнітивні недиференціації та ірраціональність [2, с. 84].

К.М. Васюк та О.В. Рябініна встановили, що полenezалежні особи менше піддаються впливові стереотипів, критично ставляться до останніх, мають власні сформовані стереотипи та погляди на навколишній світ, і навпаки, люди полenezалежні більше піддаються впливові стереотипів, сформованих у суспільстві, та думці соціальної групи [3, с. 86].

Висновки. В період юнацтва виникає низка проблем, з якими стикається молода людина, у зв'язку з невідвратною зміною життя особистості, з її остаточною сепарацією і опануванням нових соціальних ролей та пошуком власного виду діяльності. Це, у свою чергу, викликає зміни в характері індивіда та в загостренні чи зміні певних когнітивних стилів. Бажання самореалізації та професійне самоствердження допомагає юнакам стати самостійними, полenezалежними, сформувати свої

погляди на навколишні події та притаманні лише собі способи та реакції на ці події.

Наукові дослідження когнітивних стилів в юнацькому віці показали, що: в осіб юнацького віку зростає показник полenezалежності; особи юнацького віку з вираженою полenezалежністю більш успішні в навчанні, ніж їх полenezалежні ровесники; полenezалежні особи юнацького віку менш схильні піддаватися впливові стереотипів, можуть самостійно формувати свої стереотипи та незалежні погляди на навколишню дійсність; в осіб юнацького віку зростає показник ригідності; рефлексивність осіб в юнацькому віці досягає найвищої точки; когнітивні стилі юнацького віку є величинами мобільними та можуть змінюватися під впливом багатьох зовнішніх факторів, таких як навчання, спорт, психотерапія, спілкування з ровесниками та ін.

Важливо відмітити, що значення феномену когнітивних стилів слід вбачати не тільки у самому факті існування індивідуальної своєрідної пізнавальної активності. Адже пізнавальні стилі – це тонкі інструменти, за допомогою яких будується індивідуальна картина світу особистості. І в залежності від зрілості ментальних механізмів, які закладені в їх основу, ті чи інші стилі будуть впливати на об'єктивацію та збагачення цієї картини світу. Отже, пізнавальні стилі виступають посередниками між ментальним світом та світом реальним, забезпечують у підсумку таку унікальну людську якість, як "індивідуальність творчого розуму".

Незважаючи на багатогранність опрацювання проблеми когнітивних стилів майбутніх фахівців, питання психологічних особливостей їх проявів у майбутніх математиків ще не було предметом спеціального дослідження.

Перспективами подальшого дослідження цієї теми є виявлення когнітивних стилів у студентів-математиків, що при врахуванні викладачами та психологами сприятиме підвищенню ефективності, якості навчальної діяльності та зростанню успішності майбутніх вчителів.

Список використаних джерел

1. Бондар С.І. Психологічні особливості читання тексту іноземною мовою студентами з різним когнітивним стилем: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2003. 20 с.
2. Бушак Г.А. Взаємозв'язок когнітивно-стильових параметрів та особливостей навчальної діяльності в осіб юнацького віку. Проблеми сучасної психології. Випуск 24. 2014 С. 75-88
3. Васюк К.М. Когнітивно-стильові особливості стереотипів соціальної активності в юнацькому віці. / К.М.Васюк, О.В.Рябініна. Психологія

логічні науки. Соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Випуск 2. Том 2. 2015. С. 82-86

4. Воронін А.І. Проблеми когнітивного розвитку студентів у процесі професійного навчання. Кривий Ріг: ДВНЗ "КНУ", 2012. 112 с.

5. Григоренко Е.Л., Лабуда М.С. Моделирование с помощью LISREL: генетическая и средовая компоненты межиндивидуальной вариативности по признаку зависимости – независимости от поля. Вопросы психологии, 1996. № 2. С. 52-72

6. Григоренко Е.Л. Стили мышления в школе / Е.Л. Григоренко, Р. Стернберг. Вестник МГУ. Серия 14. Психология. 1997. № 2. С. 33-42.

7. Егорова М.С. Влияние генотипа на соотношение показателей интеллекта и когнитивного стиля / М.С. Егорова, Н.М. Зырянова. Генетика. 1997. С. 110-115.

8. Жердецька Л.Л. Когнітивні стилі як чинник професійного становлення майбутніх психологів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.

9. Журавльова Л.П. Емпатійна детермінація когнітивних стилів міжособистісної взаємодії у юнацькому віці / Л.П. Журавльова, Т.В. Коломієць. Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України [за ред. С.Д. Максименка]. Київ, 2013. Т. XV, ч. 1. С. 104-112.

10. Клаус Г. Введение в дифференциальную психологию учения / пер. с нем.; под ред. И.В. Равич-Щербо. – Москва: Педагогика, 1987. 76 с.

11. Максименко С. Д., Пасічник І. Д. Роль когнітивно-стильових особливостей особистості в процесі навчальної діяльності. Наукові записки. Серія "Психологія і педагогіка". Тематичний випуск "Актуальні проблеми когнітивної психології". Острог, 2010. Вип. 14. С. 3-10.

12. Напрасна О.Б. Індивідуально-психологічні особливості когнітивно-стильових характеристик навчальної діяльності студентів : Автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2004. 20 с.

13. Пісоцький О.П. Когнітивний стиль як чинник розвитку інтелектуального потенціалу майбутнього практичного психолога: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2008. 21 с.

14. Романовська Л. І. Когнітивний стиль особистості як чинник процесу розуміння тексту: Автореф. дис. . . канд. психол. наук: 19. 00. 01 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2005. 21 с.

15. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. Москва: ТЦ Сфера. 2003. 285 с.

16. Скориніна О. В. Когнітивний стиль та пізнавальні процеси. Вісник Харківського держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. Серія "Психологія. Вип. 4. № 13. С. 119-123.

17. Скориніна О.В. Когнітивний стиль як чинник розвитку пам'яті молодшого школяра [Текст]. Автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія./ Центральний ін-т післядипл. пед. освіти АПН України. Київ, 2002. 21 с.

18. Студенікін А. А. Вплив когнітивного стилю особистості на процес спілкування: Автореф. дис. ...канд. психол. наук: спец. 19. 00. 01 "Загальна психологія, історія психології". Київ, 1999. 19 с.

19. Федько В.В. Вплив когнітивного стилю на спільну учбову діяльність школярів. Автореф. дис...канд. психол. наук: 19.00.07/ Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2004. 19 с.

20. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. [2-е изд.]. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 384 с.

21. Холодная М. А. Феномен расщепления полюсов когнитивных стилей. Интеллект и творчество: [сб. науч. тр. / отв. ред. А. Н. Воронин.] Москва: Изд-во "Ин-т психологии РАН", 1999. С. 30-47.

22. Холодная М. А. Своеобразие уровневых, структурных и стилевых характеристик интеллекта в пожилом возрасте. / М.А. Холодная, Н.Б. Маньковский, Н.Ю. Бачинская, Е.А. Лозовская, В.Н. Демченко. Психология зрелости и старения, 1998. № 2. С. 5-13.

23. Холодная М.А. Когнитивные стили: парадигма "других" интеллектуальных способностей. Стиль человека: психологический анализ / под ред. А.В.Либина. Москва: Смысл, 1998. С. 52-63.

24. Черножук Ю.Г. Індивідуальні відмінності емоційності у співвідношенні з особливостями інтелекту. Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01/Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. 2006. 19 с.

25. Frank B. Encoding and external-storage effect of personal lecture notes, and detailed notes, skeletal notes for FD and FID learners / B. Frank, K.Kiewra. Psychol.Abstr. 1989.Vol.76. N3(10125). P.920.

26. Gardner R.W., Loherenz L.J., Shoen R.A. Cognitive control of differentiation in perception persons and objects. Perceptual and Motor Skills. 1968. V.26. P.311-330.

27. Kolb D. A. Experimental learning: Experience as a source of learning and development. Englewood Cliffs. N. Y: Prentice-Hall, 1984.

28. Kolb D. A. Learning Style Inventory: Technical manual. Englewood Cliffs. N. Y: Prentice-Hall, 1976.

29. Larsen W. W. The relationship of reflection-impulsivity to intelligence and field dependence in older adults. J. of Personality. 1982. V. III (1). P. 31-34

30. Laurence M. W., Arrowood A.J. Classification style differences in the elderly. *Aging and cognitive processes*, 1982. V. 8. P. 213-220.

31. Tinajero C., Paramo M. F., Cadaveira F., Rodriguez-Holguin S. Field dependence-independence and brain organization: the confluence of two different ways of describing general forms of cognitive functioning? A theoretical review. *Perc. and Motor Skills*. 1993. V. 77. P. 787-802.

32. Witkin H.A., Goodenough D.R. *Cognitive styles: Essence and Origins*. Field dependence and field independence. N. Y., 1982.

33. Witkin H.A., Goodenough D.R., Karp S.A. Stability of cognitive style from childhood to young adulthood. *J. of Personality and Soc. Psychology*, 1967. V. 7. P. 291-300.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bondar S.I. *Psykholohichni osoblyvosti chytannia tekstu inozemnoiu movoiu studentamy z riznym kohnityvnym stylem: Avtoref. dys... kand. psykol. nauk: 19.00.07. / Nats. ped. un-t im. M.P.Drahomanova. Kyiv. 2003. 20 s.*

2. Bushchak H.A. *Vzaiemozviazok kohnityvno-stylovykh parametriv ta osoblyvosti navchalnoi diialnosti v osib yunatskoho viku. Problemy suchasnoi psykolohii. Vypusk 24. 2014 S. 75-88*

3. Vasiuk K. M. *Kohnityvno-stylovi osoblyvosti stereotypiv sotsialnoi aktyvnosti v yunatskomu vitsi. / K.M.Vasiuk, O.V.Riabinina/ Psykolohichni nauky. Sotsialna psykolohiia; psykolohiia sotsialnoi roboty. Vypusk 2. Tom 2. 2015. S. 82-86*

4. Voronin A. I. *Problemy kohnityvnoho rozvytku studentiv u protsesi profesiinoho navchannia. Kryvyi Rih: DVNZ "KNU", 2012. 112 s.*

5. Grigorenko E. L. *Modelirovanie s pomoshchiu LISREL: geneticheskaia i sredovaia komponenty mezhindividualnoi variativnosti po priznaku zavisimosti – nezavisimosti ot polia /E. L.Grigorenko, M. S. Labuda. Voprosy psikhologii, 1996. № 2. S. 52-72*

6. Grigorenko E.L. *Stili myshleniia v shkole / E.L.Grigorenko, R.Sternberg. Vestnik MGU. Serii 14. Psikhologiia. 1997. № 2. S. 33-42.*

7. Egorova M.S. *Vliianie genotipa na sootnoshenie pokazatelei intellekta i kognitivnogo stilia / M.S.Egorova, N.M.Zyrianova. Genetika. 1997. S. 110-115.*

8. Zherdetska L.L. *Kohnityvni styli yak chynnyk profesiinoho stanovlennia maibutnykh psykolohiv. Avtoref. dys...kand.psykol.nauk: 19.00.07/ Prykarp.at.nats.un-t im. V.Stefanyka. Ivano-Frankivsk, 2007. 20 s.*

9. Zhuravlova L.P. *Empatiina determinatsiia kohnityvnykh styliv mizhosobystisnoi vzaiemodii u yunatskomu vitsi / L.P.Zhuravlova, T.V. Kolomiets. Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykolohii: Zb. nauk. prats Instytutu psykolohii im. H.S.Kostiuka APN Ukrainy, [za red. S. D. Maksymenka]. Kyiv, 2013. T. XV, ch. 1. S. 104-112.*

10. Klaus G. Vvedenie v differentsialnuiu psikhologiiu ucheniia./ per. s nem.; pod.red. I.V. Ravich-Shcherbo. Moskva.: Pedagogika, 1987.176 s.

11. Maksymenko S.D.Rol kohnityvno-stylovykh osoblyvosti osobystosti v protsesi navchalnoi diialnosti /S. D.Maksymenko, I. D. Pasichnyk. Naukovi zapysky. Seriiia "Psikhologiiia i pedahohika". Tematychnyi vypusk "Aktualni problemy kohnityvnoi psikhologii". Ostroh, 2010. Vyp. 14. S. 3-10.

12. Naprasna O.B. Indyvidualno-psikhologichni osoblyvosti kohnityvno-stylovykh kharakterystyk navchalnoi diialnosti studentiv. Avtoref. dys... kand. psikhol. nauk : 19.00.01 / Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka. K., 2004. 20 s.

13. Pisotskyi O.P. Kohnityvnyi styl yak chynnyk rozvytku intelektualnogo potentsialu maibutnogo praktychnoho psikhologa. Avtoref. dys... kand. psikhol. nauk: 19.00.07 / Natsionalnyi pedahohichniy un-t im. M.P.Drahomanova. Kyiv, 2008. 21 s.

14. Romanovska L. I. Kohnityvnyi styl osobystosti yak chynnyk protsesu rozuminnia tekstu: Avtoref. dys. . . kand. psikhol. nauk: 19. 00. 01 / Instytut psikhologii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv, 2005. 21 s.

15. Sirotiuk A.L. Neiropsikhologicheskoe i psikhofiziologicheskoe soprovozhdenie obucheniiia. – Moskva: TTs Sfera. 2003. 285 s.

16. Skorynina O. V. Kohnityvnyi styl ta piznavalni protsesy/ Visnyk Kharkivskoho derzh. ped. un-tu im. H. Skovorody. Seriiia "Psikhologiiia" Vyp. 4. 13. S. 119-123.

17. Skorynina O.V. Kohnityvnyi styl yak chynnyk rozvytku pamiaty molodshoho shkoliara [Tekst] : avtoref. dys.... kand. psikhol. nauk : 19.00.07 – pedahohichna ta vikova psikhologiiia /Tsentralnyi in-t pisladypl. ped. osvity APN Ukrainy. Kyiv, 2002. 21 s.

18. Studenikin A. A. Vplyv kohnityvnogo stylu osobystosti na protses spilkuвання: Avtoref. dys. ...kand. psikhol. nauk: spets. 19. 00. 01 "Zahalna psikhologiiia, istoriia psikhologii". Kyiv, 1999. 19 s.

19. Fedko V.V. Vplyv kohnityvnogo stylu na spilnu uchbovu diialnist shkoliariv: Avtoref. Dys...kand. psikhol. nauk: 19.00.07/ In-t psikhologii im. H.S.Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv, 2004. 19 s.

20. Kholodnaia M. A. Kognitivnye stili. O prirode individualnogo uma/ [2-e izd.]. SPb. : Piter, 2004. 384 s.

21. Kholodnaia M. A. Fenomen rasshchepleniia poliusev kognitivnykh stilei. Intellect i tvorchestvo: [sb. nauch. tr. / otv. red. A. N. Voronin.]. Moskva: Izd – vo "In – t psikhologii RAN", 1999. S. 30-47.

22. Kholodnaia M. A. Svoeobrazie urovnevnykh, strukturnykh i stilevykh kharakteristik intellekta v pozhilom vozraste /M.A.Kholodnaia, N. B.Maniekovskii,N. Iu. Bachinskaia,E. A. Lozovskaia, V. N. Demchenko/ Psikhologiiia zrelosti i stareniiia, 1998. № 2. S. 5-13.

23. Kholodnaia M.A. Kognitivnye stili: paradigma "drugikh" intellektualnykh sposobnostei. Stil cheloveka: psikhologicheskii analiz / pod red. A. V. Libina. Moskva : Smysl, 1998. S. 52-63.

24. Chernozhuk Yu.H. Indyvidualni vidminnosti emotsiinosti u spivvidnoshenni z osoblyvostiamy intelektu: avtoref. dys...kand. psykhol. nauk: 19.00.01/ Pivdenoukr.derzh.ped.un-t im. K.D.Ushynskoho. 2006.

25. Frank B. Encoding and external-storage effect of personal lecture notes, and detailed notes, skeletal notes for FD and FID learners / B. Frank, K.Kiewra. Psychol.Abstr. 1989.Vol.76. N3(10125). P.920.

26. Gardner R.W., Loherenz L.J., Shoen R.A. Cognitive control of differentiation in perception persons and objects. Perceptual and Motor Skills. 1968. V.26. P.311-330.

27. Kolb D. A. Experimental learning: Experience as a source of learning and development. Englewood Cliffs. N. Y: Prentice-Hall, 1984.

28. Kolb D. A. Learning Style Inventory: Technical manual. Englewood. N. Y: Prentice-Hall, 1976.

29. Larsen W. W. The relationship of reflection-impulsivity to intelligence and field dependence in older adults. J. of Personality. 1982. V. III (1). P. 31-34

30. Laurence M. W., Arrowood A.J. Classification style differences in the elderly. Aging and cognitive processes, 1982. V. 8. P. 213-220.

31. Tinajero C., Paramo M. F., Cadaveira F., Rodriguez-Holguin S. Field dependence-independence and brain organization: the confluence of two different ways of describing general forms of cognitive functioning? A theoretical review. Perc. and Motor Skills. 1993. V. 77. P. 787-802.

32. Witkin H. A., Goodenough D. R. Cognitive styles: Essence and Origins. Field dependence and field independence. N. Y., 1982.

33. Witkin H. A., Goodenough D. R., Karp S. A. Stability of cognitive style from childhood to young adulthood. J. of Personality and Soc. Psychology, 1967. V. 7.P. 291-300.

V.V. Herasymenko. Scientific approaches to the problem of manifestation of cognitive styles in youthful age. Studying the psychological organization of an individual includes knowledge of personal cognitive styles , which allows you to understand their position about taking correct decisions in different conditions. Youthful age is associated with the final formation of cognitive style as the way of organization intellectual activity and the formation of an outlook, prerequisite of which are cognitive and individual components : they are coordinative , holistically system of beliefs about the world and also understanding its life as holistically process with its own direction and certain aim.

The article is dedicated to the main scientific approaches to the problem of the manifestation of cognitive styles in youthful age. The researches which have been carried out by various scientists for the purpose of revealing of patterns of formation and changes of cognitive styles at this age, as well as their causes and factors that

have the greatest influence on them, are considered. The content of genetic study of such cognitive styles as dependence and interdependence has been revealed, a comparative analysis of cognitive styles in early school age, youthful age, adolescence and old age has been made. The main attention is paid on the connection of the properties of behavioral style with the peculiarities of the functioning of the central nervous system, and also with learning success in youthful age. It is found out that impulsive people make more mistakes when performing a task compared to reflexive ones, but are marked with a higher speed. The results of the study on age-related shifts of styles impulsivity – reflexivity in different periods of human ontogeny are analyzed. We study cognitive styles in youthful age in the process of educational and professional activity between persons with different types of lateral organization, the relationship between empathy, the influence of stereotypes and cognitive style. Defined directions of the further prospects of research psychological peculiarities of cognitive styles between future teachers of mathematics.

Keywords: cognitive style, field dependency, field independency, impulsivity, reflectivity, rigidity – flexibility of cognitive control, youthful age.

УДК 305:[616.89-008.47+616.8-099.1]

Н.А. Гончаренко

ORCID ID: 0000-0001-5386-3772

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ СТРЕСУ МАТЕРІВ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ ТА ГІПЕРАКТИВНОСТІ

Н.А. Гончаренко. Копінг-стратегії стресу матерів дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності. У статті досліджуються актуальні питання необхідності впровадження у процес психологічної допомоги дітям із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю (СДУГ) та їх батькам засобів подолання стресу. Розглядаються джерела стресу для батьків, які виховують дитину з СДУГ (низька можливість здійснювати керівництво дитиною, високий рівень галасу та метушні від неї як вдома, так і в громадських місцях, зауваження, скарги оточуючих, сварки та бійки з однолітками, конфлікти батьків з дітьми та між собою тощо). Визначено, що матері дітей молодшого шкільного віку, які мають той чи інший рівень вияву синдрому, знаходяться у слабкій ресурсній життєвій позиції, хронічно втомлені, часто дратівливі, емоційно знесилені, їм властивий підвищений рівень тривожності, низька задоволеність життям в цілому та самореалізацією. Водночас стратегії додання стресу батьків таких дітей (зокрема, матерів) є майже недослідженою областю зазначеної проблеми. Емпірично виявлено, що переважна кількість мам досліджуваної вибірки (59,5%) використовують пасивний (непродуктивний) стратегічний копінг-вектор і лише 23, 4% обирають ефективні проактивні стратегії.

У висновках наголошується на обов'язковості включення до програм психологічної допомоги батькам, які виховують дітей із СДУГ, тренінгу стресостійкості для освоєння ними навичок ефективного копіngu.

Ключові слова: психічне захворювання, синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ), копінг-стратегії, стрес, психологічна допомога.